

** – кореляція на рівні значимості 0,01

Із результатів дослідження ми бачимо, що релігійність корелює із адаптивністю у двох шкалах. Це шкали "самоприйняття" та "прийняттям інших". Це можна пояснити тим, що релігійні принципи пов'язані з позитивним відношенням до інших людей, до їхніх помилок та недоліків, релігійні люди схильні прощати себе та оточуючих.

Також виявилось, що самоприйняття та прийняття інших високо корелює із адаптивністю. Це і не дивно, тому що, адаптація до середовища, включає адаптацію і до оточуючих людей, і до самого себе. Без цього висока адаптивність та пристосовуваність людини неможлива.

Із всього вище сказаного слідує, що релігійність корелює з прийняттям інших і самоприйняттям, які в свою чергу корелюють з адаптивністю. Отже, можна сказати, що висока адаптивність буде досить пов'язаною із релігійністю через відносини з оточуючими людьми.

Висновки. Аналізуючи проблему впливу релігійності на соціально-психологічну адаптацію, варто зазначити, що це одна з недосліджених проблем у психології і соціології. Соціально психологічна адаптація не може бути успішно сформованою без позитивного відношення до людей і ситуації, та вміння бути відповідальним. Саме ці якості людина часто отримує з релігії.

Згідно отриманих результатів дослідження ми бачимо, що релігійність слабо корелює із адаптивністю, але сильно корелює з відношенням до себе і відношенням до інших людей. Ми можемо припустити, що такі результати були наслідком того, що людина з високою релігійністю буде керуватись релігійними принципами, які є гуманістичними і направлені на прийняття інших людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бандура А. Теория социального научения / Альберт Бандура. – М.: Прогресс, 2004. – 410 с.
2. Астафьева О. Н. Синергетический подход к исследованию социокультурных процессов: возможности и пределы / О. Астафьева. – М.: Изд-во МГИДА, 2002. – 315 с.
3. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер. – М.: Прогресс, 1990.
4. Зиммель Г. Созерцание жизни / Г. Зиммель // Избранное. – М.: Юрист, 1996. – Т. 2.
5. Капитонов Э. А. История и теория социологии: учеб. пособие для вузов / Едуард Капитонов. – М.: ПРИОР, 2000. – 460 с.
6. Лопаткин Р. А. Социологическое изучение религиозной ситуации / Р. А. Лопаткин // Государственно-церковные отношения в России (опыт прошлого и современное состояние) / Отв ред. Овсиенко Ф.Г., Одинцов М.И., Трофимчук Н.А. – М.: Изд-во РАГС, 1996. – 412 с.
7. Шибутани Т. Социальная психология / Тамотсу Шибутани. – М.: Прогресс, 1969. – 390 с.
8. Налетова И. Н. "Новые православные" в России: тип или стереотип религиозности / И. Н. Налетова // Социологические исследования. – 2004. – № 5.
9. Началдзян А. А. Социально-психологическая адаптация личности / А. А. Началдзян. – Ереван: ЭПО, 1988. – 262 с.
10. Релігійзнавчий словник. – К., 1996. – 392 с.
11. Рэдклифф-Браун А. Р. Структура и функция в примитивном обществе: очерки и лекции / А. Р. Рэдклифф-Браун; пер. с англ. – М.: Восток. лира; РАН, 2001. – 380 с.
12. Свиридов Н. А. Социальная адаптация личности в трудовом коллективе / Н. А. Свиридов // Социологические исследования. – 1980. – № 3. – С. 47–48.
13. Хуткая С. Социальная адаптированность личности: концептуализация понятия / С. Хуткая. – М.: Прогресс, 1990.
14. Филатов С. Б. Статистика российской религиозности: магия цифр и неоднозначная реальность / С. Б. Филатов, Р.Н. Лункин // Социол. исслед. – 2005. – № 6.
15. Allport G. W. The individual and his religion / G. W. Allport. – N.Y., 1971.
16. Hartmann H. Ego psychology and the Problem of adaptation / H. Hartman. – N.Y.: International Universities Press, 2006. – 472 p.

Стаття надійшла до редколегії 15.11.16

Чанчиков Илья, студ.,
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

РЕЛИГИОЗНОСТЬ КАК ФАКТОР СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ

Статья посвящена выяснению силы связи между религиозностью и социально-психологической адаптацией. Проанализированы подходы различных ученых по определению категории "религиозности". Автор акцентирует внимание на том, какие именно составляющие религиозности могут улучшить социально-психологическую адаптацию.

Ключевые слова: религиозность, социально-психологическая адаптация, личность.

Chanchikov Ilya, student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

RELIGIOSITY AS A FACTOR OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL ADAPTATION

The article is devoted to clarify the binding forces between religiosity and psychosocial adaptation. We analyzed the approaches of different scholars on the definition of "religion" category. The author focuses on exactly what components of religiosity can improve the social and psychological adaptation.

Keywords: religious, social and psychological adaptation, personality.

УДК 159.943

Олена Чуйко, д-р психол. наук, доц.
А. Голотенко, магістр

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА В СТРУКТУРІ ОСОБИСТІСНИХ РЕСУРСІВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Стаття розкриває результати емпіричного дослідження, спрямованого на виявлення ролі і місця соціальної підтримки в структурі особистісних ресурсів внутрішньо переміщених осіб. Виявлені кореляційні зв'язки вказують на існування тенденцій, що засвідчують пасивність та інертність реципієнтів допомоги, що може стати підґрунтям для формування споживацької поведінки ВПО та появи деструктивних проявів особистості.

Ключові слова: соціальна підтримка, особистісні ресурси, внутрішньо переміщені особи, вимушена міграція.

Актуальність проблеми. Військові дії, що відбуваються у східних регіонах України, завдали кардинального впливу на характер соціального функціонування значної кількості людей, зумовили розгортання процесів вимушеної міграції всередині країни та, як наслідок, появи

великої кількості внутрішньо переміщених осіб. За даними незалежного аналітичного центру CEDOS, станом на середину листопада 2015 р. в Україні налічувалося 1 млн. 592 тис. 362 внутрішньо переміщені особи [6]. З

них, за приблизними оцінками, близько 25 тис. з Криму та 1 млн. 567 тис. осіб – зі Сходу України.

Згідно положень українського законодавства, *внутрішньо переміщена особа* – це громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [3].

Звернення до наукового вивчення проблематики соціальної підтримки обумовлене тим, що ситуація вимушеної міграції спричиняє значну кількість деструктивних впливів на життєдіяльність особистості та ставить перед фахівцями в галузі психосоціальної допомоги населенню завдання, спрямовані на віднаходження шляхів збереження благополуччя особистості, пошуку можливостей виходу зі стресогенних психотравмуючих ситуацій та гармонізації процесів суспільного життя в умовах актуальної ситуації.

Мета статті полягає у розкритті механізмів соціальної підтримки в структурі особистісних ресурсів внутрішньо переміщених осіб, які ґрунтуються на результатах проведеного емпіричного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Теоретико-методологічний аналіз наукових досліджень, присвячених проблематиці вимушеної внутрішньої міграції населення, дозволяє виокремити ряд чинників, що завдають деструктивного впливу на особистість внутрішньо переміщених осіб, унеможливають ефективне функціонування особистості, ускладнюють процеси адаптації та реінтеграції новоприбулих осіб у приймаючій громаді. Серед характерних негативних тенденцій, що проявляються в ситуації вимушеного переміщення, дослідники виокремлюють наступні:

- високий рівень стресогенності ситуації та психотравматизації, що обумовлюється обмеженістю часового проміжку для прийняття рішень, неможливістю фізичної, матеріальної та моральної підготовки індивіда до зміни місця проживання (Л. Корель, М. Мельник, В. Надрага);
- виникнення кризи ідентичності, яка супроводжується порушенням цілісності та інтегрованості особистості, призводить до значної трансформації уявлень про світ, становлення яких триває від народження, та містить широкий діапазон образів, думок, установок, переконань та ставлень (Т. Титаренко, Г. Солдатова);
- переживання негативних почуттів, пов'язаних з приналежністю до тієї чи іншої соціальної, професійної етнічної, територіальної групи, що в свою чергу обумовлює виникнення негативної соціальної ідентичності, знецінення власної особистості (О. Вознесенська);
- переживання міжкультурного шоку (стресу акультурації), що проявляється в ускладненні міжособистісних стосунків з корінним населенням, переживанні депривації та ізоляції (Н. Нейхц, Дж. Беррі).

Дані дослідження українських науковців [5], присвячених вивченню рівня соціального відторгнення серед внутрішньо переміщених осіб, вказують на те, що соціальне відторгнення проявляється у двох вимірах – дистрибутивному та реляційному. До дистрибутивного виміру входить матеріальна депривація та недостатній доступ до базових соціальних благ, а до реляційного – обмежена соціальна участь та брак нормативної (культурної) інтеграції [11].

За визначенням К. Лай, Б. Толіашвілі [12], переміщення порушує соціальну екологію людини, зумовлює депривацію, соціальне виключення, посилює ризики насильства та виникнення психологічної "пастки бідності"

(пастки утриманства), і тому актуалізує потребу в підтримці з боку соціального оточення, збереженні соціальних контактів, як основоположного фактору суб'єктивного благополуччя особистості та пом'якшення стресових переживань. С. Хобфол [10] акцентує увагу на тому, що соціальна підтримка виступає джерелом інших ресурсів, а її нестача призводить до підвищення психічної напруги та проявів неблагополуччя особистості.

В контексті наукових підходів можна виокремити два напрямки вивчення соціальної підтримки. За першим з них, що представлений переважно дослідниками пострадянських держав (М. Бойко, О. Палій, В. Скуратівський, Л. Шумна), *соціальна підтримка* спрямовується на покращення якості життя вразливих верств населення шляхом створення сприятливих умов для задоволення їх потреб. В рамках другого підходу, положення якого висвітлюються в публікаціях зарубіжних науковців (S. Bochner, D. Goldsmith, T. Wills), соціальна підтримка – це активний процес взаємодії соціального оточення та індивіда, що передбачає надання останньому різноманітних ресурсів для вирішення його проблем. Концептуальною особливістю другого підходу виступає той факт, що в основі соціально підтримуючої взаємодії знаходиться особистісна активність самого індивіда.

На даний аспект вказує Т. Семигіна, зазначаючи, що соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб повинна спрямовуватися на подолання залежності від гуманітарної допомоги, відновлення трудового потенціалу, зміцнення соціально-культурних та суспільних зв'язків, формування здатності до ефективного самоменеджменту, активізацію та надання повноважень (здійснення імпаурменту) [7].

Досліджуючи феномен психологічної захищеності українських вимушених переселенців, О. Богучарова [1] зазначає, що усвідомлення активної ролі вимушено переміщених осіб у визначенні власного буття сприяє формуванню психологічної захищеності та викликає зміни в спектрі переживань психологічних станів – від відчуження до довіри і когерентної позиції. Натомість, "якщо перераховані тенденції і особливості взаємодії в системі "адаптант–середовище" не будуть враховуватися у роботі з ними, створюються реальні передумови складних соціальних наслідків та деструкцій" [9].

Таким чином, специфіка включення процесу соціальної підтримки в перебіг розв'язання життєвих труднощів, пов'язаних із ситуацією вимушеного переселення, повинна розгортатися в парадигмі суб'єкт-суб'єктної взаємодії, метою якої постає поступове уможливлення самостійності суб'єкта, посилення здатності до самоорганізації та до управління подіями власного життя. В умовах вимушеного переселення соціальна підтримка стає важливим ресурсом збереження психологічного благополуччя особистості та джерелом для набуття нею інших ресурсів.

Згідно розробленої в рамках дослідження теоретичної моделі, феномен соціальної підтримки знаходиться в площині перетину соціальних та особистісних ресурсів людини, оскільки з одного боку процес соціальної підтримки забезпечується готовністю соціуму до її надання, а з іншого – передбачає розгортання значної особистісної активності реципієнта підтримки.

Обговорення результатів дослідження. Експериментально-дослідницький етап проходив у лютому-квітні 2016 р. У дослідженні взяло участь 120 осіб – вимушених переселенців, які прибули з території Донецької та Луганської областей України, що забезпечує бажаний мінімум і в достатній мірі репрезентує генеральну сукупність. Дослідження проводилося на базі організацій, що працюють з внутрішньо переміщеними осо-

бами: Боярський та Бородянський центри соціально-психологічної реабілітації, Канівський та Смілянський центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, представництво Громадської організації "Українська асоціація фахівців із подолання наслідків психотравмуючих подій" м. Бориспіль.

Для проведення дослідження феномену соціальної підтримки ми підібрали діагностичний інструментарій, до якого ввійшли: опитувальник способів копінг-поведінки розроблений Р. Лазарусом та С. Фолкманом (в адаптації Т. Крюкової, О. Куфтяк та М. Замишляєвої) [4]; опитувальник "Перелік оцінок міжособистісної підтримки" розроблений S. Cohen та H.M. Hoberman (в адаптації А. Холмогорової) [8]; опитувальник "Втрата та надбання персональних ресурсів", розроблений Н. Водоп'яною та М. Штейн [2] на основі ресурсної концепції С. Хобфолла; авторська анкета, спрямована на виявлення показників соціального благополуччя респондентів: соціально-демографічних характеристик респондентів, особливостей соціально-професійного статусу, стану житлово-побутових умов та характеру міжособистісних стосунків досліджуваних з найближчим соціальним оточенням.

Статистична обробка даних здійснювалася методами первинних описових статистик та кореляційного аналізу за критерієм Пірсона за допомогою програмного пакету SPSS 20.0.

Визначивши домінуючі тенденції і характер виявленості показників соціального благополуччя видається можливим описати актуальну життєву ситуацію внутрішньо переміщених осіб. Зокрема, переважна більшість досліджуваних проживають на орендованій житловій площі (71,7 %); входять до числа безробітних (27,5 %) або мають непостійний характер трудової зайнятості (25 %). У порівнянні з ситуацією до переміщення 60 % респондентів вказали на погіршення житлово-побутових умов, 52,5 % – на зниження рівня професійного статусу. Натомість було виявлено, що ситуація переселення не завдала суттєвого впливу на характер родинних взаємин в сім'ях внутрішньо переміщених осіб та на відносну стабільність міжособистісних сімейних стосунків (55 %).

Узагальнення результатів за методикою "Опитувальник способів копінг-поведінки" дозволило виявити дезадаптивні тенденції у виборі стратегій подолання життєвих труднощів внутрішньо переміщеними особами. Зокрема, тенденція до дезадаптації простежується у 68,3% респондентів ($m=61,11$ %) за шкалою "планування вирішення проблеми"; у 63,3% ($m=72,22$ %) за шкалою "пошук соціальної підтримки"; у 57,7% ($m=57,14$ %) за шкалою "самоконтроль". Менш виражені тенденції до дезадаптації простежуються за шкалами "дистанціювання" (53,4 %) та "конфронтація" (50,1 %), мода числових показників напруженості копіngu за даними шкалами становить $m=66,67$ % та $m=61,11$ % відповідно.

Отримані результати вказують, що виявленими характеристиками досліджуваної групи є схильність до емоційної закритості, відстороненість, недостатня гнучкість та спонтанність. Переважна більшість внутрішньо переміщених осіб відчують труднощі у саморозкритті та нерідко обирають неадаптивні стратегії реагування на події навколишнього середовища, що виявляються у проявах ворожості, підозрілості, імпульсивних поведінкових проявах. Поряд з цим простежується високий рівень сподівань щодо надання різних видів підтримки з боку соціального оточення та зосередженість на власних проблемах, що нерідко унеможливорює залучення наявних ресурсів та позбавляє можливості зниження

загальної психічної напруги, перешкоджає переживанню психологічного благополуччя.

Аналіз результатів за методикою "Перелік оцінок міжособистісної підтримки" показує, що найбільшого рівня задоволеності в контексті життєвої ситуації внутрішньо переміщених осіб, досягають "потреба у приналежності до соціального оточення" та в "емоційній підтримці". Відчуття приналежності до соціального оточення оцінили на середньому рівні 65 % респондентів; на високому – 30 % ($m=18$). Оцінка задоволеності потреби в емоційній підтримці з боку соціального оточення досягла середнього рівня для 65,8 % респондентів та високого рівня для 30% ($m=17$ та 18). Отриманий результат, на нашу думку, зумовлений природою афективних факторів, що не передбачає розгортання конкретної предметної діяльності з боку надавачів підтримки (соціального оточення) та з боку реципієнтів підтримки (внутрішньо переміщених осіб). Іншими словами, суб'єктивне відчуття "приналежності", "прийняття", "уваги" є притаманним для переселенців, водночас зазначати про повний емоційний комфорт та емоційне благополуччя, не можна.

Заниженими виявились "потреба у відчутті власної самоцінності" (у 79,2 % виявлено середній рівень, у 15,8 % – низький), що вказує на тенденції до негативного або критичного самоставлення та особистісної нереалізованості; "потреба в отриманні інструментальної підтримки з боку соціального оточення" (75,8 % – середній рівень, 17,5 % – високий), що може вказувати як на відсутність достатньої кількості відповідних ресурсів (майнових, матеріальних, побутових, фінансових тощо) у представників приймаючої громади, так і в переважанні споживацьких тенденцій щодо отримання допомоги. На це вказує й виявлений інтегральний показник "соціальної підтримки", який знаходиться в межах середньої градації тестових балів у 58,3 % респондентів, що в цілому засвідчує про неоднозначне ставлення отримувачів допомоги до надаваної соціальної підтримки; натомість 26,7 % взагалі не задоволені її рівнем та змістом та оцінюють її на низькому рівні; 15 % схвально ставляться до рівня і обсягу допомоги з боку її надавачів.

Узагальнення результатів за методикою "Втрата та надбання персональних ресурсів" показує, що індекс персональної ресурсності переважної більшості внутрішньо переміщених осіб відповідає середньому рівню (45,8 %) та знаходиться в межах допустимої норми. Разом з тим, більше ніж третина досліджуваних мають низький рівень персональних ресурсів (35 %), що може викликати появу негативного сприйняття дійсності внутрішньо переміщеними особами, призводити до погіршення соціальної ситуації життя та розвитку деструктивних станів особистості.

Дослідження виявило, що для 19,2 % респондентів переїзд став каталізатором зростання індексу ресурсності. На рівні якісних змін життєвої ситуації дана тенденція проявляється у підвищенні якості та обсягу соціальних та інтраперсональних ресурсів, які є доступними для особистості.

Виявлені кореляційні зв'язки засвідчують, що наявність підтримки з боку соціального оточення виступає важливою передумовою вирішення цілої низки проблем внутрішньо переміщених осіб. Зокрема, виявлено прямий зв'язок між рівнем професійного статусу особистості та копінг-стратегіями "самоконтроль" ($r=0,418$; $p\leq 0,001$) та "пошук соціальної підтримки" ($r=0,373$; $p\leq 0,001$) та шкалою "індекс ресурсності" ($r=0,476$; $p\leq 0,01$); прямий зв'язок між характером міжособистісних родинних стосунків особистості та шкалами "емоційна підтримка" ($r=0,405$; $p\leq 0,01$), "інструментальна підтримка" ($r=0,383$; $p\leq 0,05$), "набуті персональні ресурси" ($r=0,473$; $p\leq 0,01$); прямий зв'язок між характером соці-

ально-побутових умов проживання досліджуваних та шкалою "індекс ресурсності" ($r=0,559$; $p \leq 0,001$).

Характер описаних вище кореляційних зв'язків вказує, що за умови слідування орієнтації на пошук соціальної підтримки та збереження здорових стосунків з рідними і близькими, здатність респондентів до збереження або підвищення власного професійного статусу, покращення соціально-побутових умов проживання та задоволення емоційних потреб значно зростають. За умови підвищення професійного статусу та покращення соціально-побутових умов проживання, зростає індекс ресурсності особистості та посилюється загальне переживання психологічного благополуччя.

Враховуючи можливості позитивного впливу соціально підтримуючого процесу на життєдіяльність особистості в ситуації вимушеного переселення, важливо вказати і на можливі ризики та негативні тенденції. Зокрема, виражений взаємозв'язок між копінг-стратегією конфронтації та інтегральним показником соціальної підтримки ($r=0,901$; $p \leq 0,001$) вказує на те, що особи, котрі мають схильність до активного використання зазначеної поведінкової стратегії, характеризуються високим рівнем емоційної імпульсивності, непостійністю дій та вчинків, демонстративною ворожістю. В сукупності зазначені характеристики можуть створювати образ "жертви обставин" та схилити оточуючих до посилення проявів соціальної підтримки. Варто зазначити, що за таких умов існує реальна загроза переходу соціально підтримуючого процесу в деструктивне русло та, як наслідок, формування пасивної особистісної позиції у реципієнтів підтримки та появи гальмівних механізмів щодо самостійного функціонування, особистісного росту та розвитку.

Стійке прагнення до постійного отримання підтримки з боку соціального оточення фактично може свідчити про нездатність досліджуваної категорії осіб спрямовувати свою діяльність та наявні ресурси на розв'язання проблеми, прагнення отримати вигоду від власного статусу та вирішити власні проблеми за рахунок інших. Підтвердженням даного припущення можуть слугувати прямі кореляційні зв'язки між показниками шкали "інструментальна підтримка" та копінг-стратегією "пошук соціальної підтримки" ($r=0,621$; $p \leq 0,001$), а також між шкалою "інтегральний показник соціальної підтримки" та копінг-стратегією "пошук соціальної підтримки" ($r=0,523$; $p \leq 0,001$).

На важливість особистісного залучення в процес самоорганізації та самопомогі реципієнта соціальної підтримки вказує і виявлений кореляційний зв'язок між фактором "індекс ресурсності" та копінг-стратегіями "самоконтроль" ($r=0,413$; $p \leq 0,001$) та "прийняття відповідальності" ($r=0,455$; $p \leq 0,001$). Вказаний взаємозв'язок підтверджує провідну роль особистісної активності внутрішньо переміщених осіб та їх здатності до самокерованої діяльності в процесі подолання негативних впливів, спричинених ситуацією вимушеної міграції.

Висновки. Результати емпіричного дослідження соціальної підтримки в структурі особистісних ресурсів внут-

рішньо переміщених осіб дозволили розкрити сутність соціально підтримуючого процесу як такого, що має розгортатися в площині "приймаюча громада (надавачі підтримки) – внутрішньо переміщені особи (реципієнти підтримки)". Означений процес має включати в себе готовність надавачів підтримки створити умови для успішної інтеграції новоприбулих жителів та здатність реципієнтів підтримки до активного освоєння та перетворення актуальної життєвої ситуації.

Отримані результати засвідчують, що поряд з орієнтацією на надання матеріальних та нематеріальних ресурсів з боку надавачів підтримки, важливою умовою відновлення психосоціального благополуччя внутрішньо переміщених осіб, постає їх власна здатність до упровадження стратегій, побудованих на "проявах особистісної активності", "самоконтролі" та "прийнятті відповідальності за події власного життя".

На противагу цьому, пролонговане у часі пасивне сприйняття процесу соціальної підтримки може стати підґрунтям для формування споживацької поведінки серед внутрішньо переміщених осіб та спричинити появу деструктивних проявів особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богучарова О. І. Феномен психологічної захищеності українських вимушених біженців (ТПО) / О. І. Богучарова // Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. – К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2016. – 96 с.
2. Водопьянова Н. Е. Психодиагностика стресса / Н. Е. Водопьянова. – СПб.: Питер, 2009. – 336 с.
3. Закон України "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб" // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>
4. Крюкова Т. Л. Опросник способов совладания (адаптация методики WCQ) / Т. Л. Крюкова, Е. В. Куфтяк // Журнал практического психолога. – М.: 2007. – № 3. – С. 93–112.
5. Локтева І. Вимірювання соціального відторгнення серед внутрішньо переміщених осіб / І. Локтева // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Соціологія. – 1(6). – 2015. – С. 55–59.
6. Огляд політики щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні (вересень–листопад 2015 року) // Звіт аналітичного центру CEDOS. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cedos.org.ua/uk/migration/ohliad-polityky-shchodo-vnutrishno-peremishchenykh-osib-v-ukraini-veresen-lystopad-2015>
7. Семигіна Т. В. Соціальна підтримка внутрішнього переміщених осіб / Т. В. Семигіна, Н. Є. Гусак, С. О. Трухан // Український соціум. – 2015. – № 2(53). – С. 65–72.
8. Холмогорова А. Б. Методы диагностики социальной поддержки при расстройствах аффективного спектра / А. Б. Холмогорова, Г. А. Петрова // Медицинская технология. – М.: МНИИ психиатрии Росздрава, 2007. – С. 24.
9. Чуйко О. В. Соціальна реабілітація: підходи до змістових характеристик процесу / О. В. Чуйко // Актуальні проблеми соціології, психології та педагогіки : 36. наук. праць КНУ імені Тараса Шевченка. – № 4(29). – 2015. – С. 181–188.
10. Hobfoll S. E. Stress, culture and community / S. E. Hobfoll. – N.Y. and London, 1998.
11. Jehoel-Gijsberts G. Social exclusion of the elderly: A comparative study of EU member states / G. Jehoel-Gijsberts, C. Vrooman. – Ceps, 2008. – P. 57.
12. Lai K. Community-based Programme for War-affected Children: the Case of Georgia / K. Lai, B. Tolashvili // Social Work and Social Policy in Transition. – 2010. – Vol. 1, Iss. 2. – P. 92–118.

Стаття надійшла до редколегії 16.11.16

Чуйко Елена, д-р психол. наук, доц.,
Голотенко А., магистр,
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

СОЦИАЛЬНАЯ ПОДДЕРЖКА В СТРУКТУРЕ ЛИЧНОСТНЫХ РЕСУРСОВ ВНУТРЕННЕ ПЕРЕМЕЩЕННЫХ ЛИЦ

Статья раскрывает результаты эмпирического исследования, направленного на выявление роли и места социальной поддержки в структуре личностных ресурсов внутренне перемещенных лиц. Выявленные корреляционные связи указывают на существование тенденций, фиксирующих пассивность и инертность реципиентов помощи, что может стать основой для формирования потребительского поведения и появления деструктивных проявлений личности.

Ключевые слова: социальная поддержка, личностные ресурсы, внутренне перемещенные лица, вынужденная миграция.

Chuiko Helen, Dr.Sc. in Psychology, Assoc. Prof.,
Holotenko A., master,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

SOCIAL SUPPORT IN THE STRUCTURE OF PERSONAL RESOURCES OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS

The article reveals the results of an empirical study aimed at identifying the role and place of social support in the structure of the personal resources of internally displaced persons. Revealed correlations indicate the existence of trends, fixing the passivity and inertia of aid recipients, which could become the basis for the formation of consumer behavior and the emergence of manifested destructive personality.

Key words: social support, personal resources, internally displaced persons, forced migration.

УДК: 159.9

Поліна Шальнєва, студ.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ОСОБЛИВОСТІ САМООЦІНКИ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ПРОЖИВАННЯ В ЗОНІ АТО

У статті розглянуто проблему самооцінки під впливом стресу, а саме проживання в зоні проведення антитерористичної операції, а також особливості вибору певних механізмів психологічного захисту та копінг-стратегій. Було виявлено два фактори стресостійкості та один фактор стресогенності.

Ключові слова: самооцінка, психологічний захист, копінг-стратегії, стрес.

Актуальність теми дослідження. Життя людини в сучасному суспільстві припускає його існування й розвиток в умовах крайньої невизначеності. Самооцінка – оцінка особистістю себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей. Вона – важливий регулятор поведінки. Від неї залежать взаємини людини з оточуючими, її критичність, вимогливість до себе, відношення до успіхів і невдач. Тим самим вона впливає на ефективність діяльності й подальший розвиток особистості. Особливо це стосується періоду, коли формується особистість. Саме в цей період самооцінка є джерелом чисельних проблем, пов'язаних з гострими переживаннями, наслідками яких дуже часто є стреси, фрустраційні стани, хвороби. В умовах сучасного розвитку суспільства, більшість населення нашої країни переживає стан кризи, який зумовлений ситуацією військової агресії, та проведенням АТО на території нашої країни.

Метою нашого дослідження було виявлення особливостей самооцінки підлітків, визначення типу психологічного захисту та копінг-стратегій, які властиві особистості з певним рівнем самооцінки в умовах стресу (проживання в зоні АТО) та в безпечних обставинах.

Аналіз попередніх досліджень. Зміст поняття "самооцінка" в розумінні деяких авторів багато в чому збігається. В більшості досліджень самооцінка представлена як особлива галузь психічного, як центр свідомого "Я", з якою отожднює себе особистість. Самооцінка пов'язується з рівнем домагання і включається в структуру потреб людини. Це саморегуляція, яка визначає напрямок і рівень активності людини, її ставлення до світу, людей, самого себе і, в кінцевому результаті, вершина її досягнення.

В працях Л. І. Божович [2] самооцінка представлена як особистісна освіта. Існує декілька напрямків трактування природи самооцінки: самооцінка як показник ступеня задоволення собою, самооцінка як фіксація результату пізнання себе (І. І. Чеснокова) [6].

Першим, хто ввів поняття "самооцінка", був У. Джеймс – "образ самого себе" у структурі особистості. У теорії У. Джеймса структура особистості складається з трьох частин. По-перше, це її складові елементи; по-друге, – відчуття й емоції відносно цих елементів (самооцінка); по-третє, – вчинки, що обумовлені цими елементами особистості.[3]

Наукові підходи сучасних психологів щодо сутності поняття "самооцінка" пов'язані з емоційним ставленням дітей до себе, з розвитком рефлексивної свідомості, з

соціальними аспектами психології особистості, з практичним самопізнанням, з гармонійним образом "Я".

Розрізняють загальну й приватну самооцінку. Приватною самооцінкою буде, наприклад, оцінка якихось деталей своєї зовнішності, окремих рис характеру. У загальній, або глобальній самооцінці відбивається схвалення або несхвалення, що переживає людина стосовно самої себе. Крім цього, виділяють актуальну (те, що вже досягнуто) і потенційну (те, на що здатна людина) самооцінку. Потенційну самооцінку часто називають рівнем домагання. Людина може оцінювати себе адекватно й неадекватно (завишувати або занижувати свої успіхи, досягнення). Самооцінка може бути високою й низькою, різнитися за ступенем стійкості, самостійності, критичності. Нестійкість загальної самооцінки може виникати з того, що формуючі її приватні оцінки перебувають на різних рівнях стійкості й адекватності.

І. С. Кон так описував розвиток самосвідомості й образу "Я": "Дитина росте, міняється, набирається сил до перехідного віку, проте це не викликає в неї тяги до інтроспекції. Якщо це відбувається тепер, то насамперед тому, що фізичне дозрівання є одночасно соціальним симптомом, знаком дорослішання, змужніння, на яке звертають увагу й за яким пильно стежать інші, дорослі й однолітки. Суперечливості положення підлітка, зміна його соціальних ролей і рівня домагань – ось що в першу чергу актуалізує питання: "Хто Я?" [4].

Дослідників все більше цікавлять особливості прояву стресових переживань на психологічному рівні: аналізуються характерні перебудови в мотиваційній структурі діяльності, роль емоційних регулювальників поведінки, стійкість різних когнітивних функцій, що забезпечують ефективність переробки інформації, індивідуальні прийоми компенсації і подолання труднощів. Р. Лазарус, вивчивши стрес з позиції фізіологічного, психологічного і поведінкового рівнів, прийшов до висновку, що фізіологічний стрес – це безпосередня реакція організму, що супроводжується "вираженими фізіологічними зрушеннями, на дію різних зовнішніх і внутрішніх стимулів фізико-хімічної природи".[7]

З точки зору В. А. Бодрова, психологічний стрес – своєрідна форма віддзеркалення суб'єктом складної, екстремальної ситуації, в якій він знаходиться. Специфіка психічного віддзеркалення обумовлюється процесами діяльності, особливості яких (їх суб'єктивна значущість, інтенсивність, тривалість протікання і так далі) в значній мірі визначаються вибраними або прийнятими цілями, досягнення яких спонукає змістом мотивів діяльності [1].